

PARLAMENTER VE BAŞKANLIK SİSTEMLERİNDE POLİTİK İSTİKRARIN EKONOMİK VE KURUMSAL BELİRLEYİCİLERİ*

Öğr. Gör. Dr. Orhan Cengiz

Çukurova Üniversitesi
Pozantı Meslek Yüksekokulu
ORCID: 0000-0002-1883-4754

Dr. Öğr. Üyesi Müge Manga

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0003-2675-2182

Öz

Bu çalışma, siyasal sistemlerden olan başkanlık ve parlamenter sistemle yönetilen ülkelerdeki, ekonomik performansın ve kurumsal faktörlerin politik istikrar üzerindeki etkisinin araştırılmasını amaçlamaktadır. Persson & Tabellini (2003) politik sistem gruplandırması dikkate alınarak seçilen ülkelerdeki politik istikrar ile ekonomik ve kurumsal faktörler arasındaki ilişki, 2002-2017 dönemi için Panel ARDL yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre kısa dönemde başkanlık sistemlerinde ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğü ile politik istikrar arasında pozitif yönlü ilişki vardır. Parlamenter sistemlerde ise enflasyon ile politik istikrar arasında pozitif, ifade özgürlüğü ile politik istikrar arasında negatif yönlü ilişki söz konusudur. Uzun dönemde başkanlık sistemlerinde ekonomik büyüme, enflasyon, düzenleyici reformların kalitesi ve ifade özgürlüğü ile politik istikrar arasında pozitif yönlü; hukukun üstünlüğü ve kamu harcamaları ile politik istikrar arasında negatif yönlü ilişki söz konusudur. Parlamenter sistemlerde ise ekonomik büyüme, hukukun üstünlüğü, düzenleyici reformların kalitesi, ifade özgürlüğü ile politik istikrar arasında pozitif yönlü; enflasyon, yolsuzluk ve kamu harcamaları ile politik istikrar arasında negatif yönlü ilişki vardır.

Anahtar Sözcükler: Politik istikrar, Siyasal sistem, Ekonomik performans, Parlamenter sistem, Başkanlık sistemi

Economic and Institutional Determinants of Political Stability in Parliamentary and Presidential Systems

Abstract

This study aims to examine the effects of economic performance and institutional factors on political stability in countries governed by presidential and parliamentary systems, which are types of political systems. Considering Persson & Tabellini's (2003) political system classification, it has analyzed the relationship between political stability and economic performance, institutional factors, using the ARDL method over the period 2002-2017 for selected countries.

According to the results, there is a positive relationship between economic growth, the rule of law, and political stability in presidential systems in the short run. There is a positive relationship between inflation and political stability and a negative relationship between freedom of expression and political stability in parliamentary systems. In the long run, in presidential systems, economic growth, inflation, the quality of regulatory reforms, freedom of expression are positively correlated with political stability; the rule of law and public expenditures are negatively correlated with political stability. In parliamentary systems, while economic growth, the rule of law, quality of regulatory reforms, freedom of expression are positively correlated with political stability, there is a negative correlation between inflation, corruption, public expenditures, and political stability.

Keywords: Political stability, Politic system, Economic performance, Parliamentary system, Presidential system

* Makale geliş tarihi: 24.09.2019
Makale kabul tarihi: 29.03.2020
Erken görünüm tarihi: 02.04.2021

Parlamente ve Başkanlık Sistemlerinde Politik İstikrarın Ekonomik ve Kurumsal Belirleyicileri

Giriş

Liberal demokrasilerin temel anayasal ilkelerinden biri kuvvetler ayrılığıdır. Locke ve Montesquieu'dan bu yana yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrılması, bu yetkilerin sahibi tarafından gasp edilmesinin ve tiranlığın önlenmesi için gerekli görülmektedir. Bu fikirler Amerikan anayasasının kurucuları üzerinde de güçlü bir etki yaratmıştır. Madison'dan yapılan alıntılar da gösterdiği gibi kuvvetler ayrılığının, periyodik olarak kendi yöneticilerini seçen bir demokraside bile gerekli bir önlem olması gerektiği hususunda ortak bir mutabakat söz konusudur (Persson vd., 1997a: 1164). Siyasal sisteme işlerlik kazandıran husus, toplumdaki girdileri çıktılara dönüştürecek yapılar ile bu yapıların verimli çalışmasını sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasıdır. Söz konusu yapılar arasındaki koordinasyonu sağlayarak elde ettiği yetkilerle sistemi yönetecek aktör ise hükümettir. Toplumdaki diğer aktörü oluşturan bireylerle ilişkilerin boyutunu ve yönünü belirleyen kurallar dizisi siyasal sistemleri oluşturmaktadır (Kalaycıoğlu, 2017).

Avrupa ve Sovyet Komünizminin dağılmasından sonra “*demokrasinin üçüncü dalgası*” olarak adlandırılan süreçle birlikte demokrasiye geçişin ortak bir sonucu olarak siyasal otoriteyi ve rekabeti yönlendirecek anayasal kuralların nasıl belirleneceği en önemli husus olmuştur. Anayasal tasarımın temel yapısını oluşturan siyasal sistemler arasındaki ayrımlar, hükümetin kolları, meclis ve yürütmenin nasıl seçildiği, politika oluşturmak ve devleti yönetmek için nasıl bir etkileşimde bulunduğu ile ilgilidir (Carey, 2008: 91-92).

Literatürde siyasal sistemlerin sınıflandırılmasına yönelik çok geniş araştırma sahası söz konusudur. Parlamente ve başkanlık olmak üzere iki “saf” sistem türü yanında bu iki sistemin özelliklerini birleştiren karma sistem ve yarı-başkanlık olarak adlandırılan sistemler de mevcuttur. Bu sistemlerin tanımlayıcı özellikleri hükümet, meclis ve seçilmiş başkan arasındaki ilişkinin yapısına göre ayrılmaktadır (Cheibub, 2007: 33). Bu çalışma başkanlık ve parlamente sistem arasındaki karşılaştırmadan hareketle siyasi-ekonomik analize odaklandığı için yarı başkanlık sistemine değinilmemiştir. Bu amaçla sonraki bölümde başkanlık ve parlamente sistemin özellikleri ele alınmıştır.

1. Başkanlık Sistemi

Gerek başkanlık sistemi gerekse de parlamenter sisteminin sınıflandırılmasında farklı kriterler göz önüne alınarak bir takım benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulsa da üzerinde genel mutabakatın sağlandığı hususlar söz konusudur. Linz (1990)'e göre, başkanlık sisteminin en karakteristik özelliği yürütmenin başının doğrudan halk tarafından seçilmiş olmasıdır. Popüler seçimle belirlenen başkan sadece yürütme organının başı değil aynı zamanda sembolik devlet başkanıdır. İkinci olarak, başkan ile parlamentonun görev süresinin sabit olmasından dolayı karşılıklı güvene bağlı olunmasını gerektirecek zoraki koşullar bulunmamaktadır. Başkanın iki seçim dönemi arasındaki görev süresi ancak azledilme süreciyle sona erebilmektedir. Bu da oldukça katı iddiaların varlığını gerektirmektedir (Linz, 1990: 52-53). Shugart ve Carey (1992), Linz'in tanımlamasına başkanın kanun yapma yetkisini de eklemektedir. Dolayısıyla karşılıklı bağımsızlık yapısıyla öne çıkan başkanlık sistemi, yasama organına kendi meşruiyet kaynağı olan sabit görev kapsamı ve yürütmeye de yine kendi meşruiyet kaynağı olan sabit bir seçim yetkisi sunmaktadır (Stepan ve Skach, 1993: 4). Başkanın bu şekilde doğrudan halk tarafından seçilerek sabit bir süre için görevde kalması, başkanın otoritesinin sorgulanmasının önünü kapatmaktadır. Bunun yanında kuvvetler ayrılığının bir gereği olarak yasama, yürütme ve yargının birbirini denetleyerek çalışması ve karar alma sürecinin hızlı olması gibi üstünlükleri olmasına rağmen (Ergil, 2015: 25-26), yürütme ile yasamanın farklı partilere mensup olması durumunda görev süresinin sabit olması nedeniyle bu iki yapı arasında tıkanıklıklara yol açabilmektedir. Çünkü bu sistemde parlamenter sistemde olduğu gibi cumhurbaşkanının rolüne benzer, başkanın uzlaştırıcı tavrı pek mümkün olmamaktadır. Bahsedilen bu husus, başkanlık sisteminin en önemli dezavantajları olarak öne çıkmaktadır. (Yılmaz, 2012: 4).

2. Parlamenter Sistem

Başkanlık ve parlamenter sistem arasındaki en çarpıcı fark, yürütmenin başının seçilmesi ile ilgili noktada ortaya çıkmaktadır. Parlamenter sistemde, yürütme organı halk tarafından değil yasama organı tarafından seçilmektedir. Yasama ve yürütmenin birleşmesi siyasi partiler arasında daha yüksek disipline yol açma eğilimindedir. Bu amaçla siyasi aktörler hemen hemen kendi partileri çizgisinde oy kullanmaktadır (Szilágyi, 2009: 313). Karşılıklı bağımlılığı zorunlu kılan parlamenter sistemde yürütme, yasama organından güvenoyu almaması halinde düşebilir. Linz (1990), parlamenter sistemin siyasi sürece esneklik kazandırdığını; fakat başkanlık sisteminin çok katı hâle getirdiğini savunmaktadır. Başkanlık sistemindeki katılık, belirsizliklere ve istikrarsızlıklara karşı güvence sağlıyormuş gibi görünse de başkanın görevden alınması ve ölümü

gibi beklenmedik gelişmeler parlamenter sistemden daha az öngörülebilir durumlara yol açabilmektedir (Linz, 1990: 55). Parlamenter sistemdeki bu esneklik, hükümet oluşumunun içselliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü seçimlerden sonra hükümeti oluşturacak çoğunluk partisi mevcut olabilir eğer yoksa farklı partiler hükümet oluşumu ile ilgili müzakereye girerler. Bu müzakerelerin sonucunda meclis tarafından desteklenen hükümet kurulur. Bu destek zayıfladığında ise güvenoyu ile yeniden hükümetin gücü pekiştirilir (Tsebelis, 2001: 109). Ayrıca, parlamenter sistemin belirgin diğer özelliği veto gücü konusunda ortaya çıkmaktadır. Veto gücü, yasama ile yürütme arasındaki gücü bölmesi nedeniyle her iki sistem arasındaki ayrımın merkezinde yer almaktadır. Yasama ve yürütme organları farklı taraflarca kontrol altına alındığında, belirli konulardaki politika değişiklikleri veto edilebilir ve iki organ arasındaki uzlaşmazlık siyasi ve kurumsal ilerleyişi aksatabilir. Veto gücünü elinde bulunduran aktörlerin fazlalığı, yasaların geçmesini zorlaştırabilir. Böyle bir konjonktürde başarılı yasalar, genellikle farklı siyasi partiler arasındaki politik pazarlıklar sonucunda oluşturulmaktadır (Eaton, 2000: 359).

Yasama, yürütme ve yargı erklerinin anayasal açıdan birbirlerini çeşitli biçimde denetleyebilmeleri, diğer ifadeyle denetleme mekanizmasının işlerlik kazanması, olası güven bunalımlarını aşmak noktasında parlamenter sistemin en önemli avantajı olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanında seçimi kaybetmesine rağmen alternatif bir aktör olarak muhalefet partilerinin sistemin içerisinde hâlâ iktidar olabilme imkânını barındırması sebebiyle kutuplaşmayı azaltarak meşruiyet krizlerinin aşılmasında da önemli rol oynamaktadır (Yücel, 2015: 348). Fakat yasama organının çoğunluğu sağlayamaması nedeniyle koalisyon hükümetinin zorunlu hâle gelmesi ve bunun da hükümet kurma süresini uzatması, parlamento seçimlerinin yenilenmesine kadar varacak siyasi krizlere yol açabilmektedir. Sistemin yapısından kaynaklanan iki başlı yürütme nedeniyle cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu arasında ikilik ortaya çıkabilmekte ve parti disiplininin güçlü olması liyakat yerine sadakat ilkesinin öne geçmesine yol açabilmektedir. Dolayısıyla bu hususlar parlamenter sistemin dezavantajları olarak öne çıkmaktadır (Aslan, 2017: 102).

Çalışmada izlenen kronoloji şu şekildedir: Çalışmanın odak noktasını oluşturan parlamenter ve başkanlık sistemlerinin genel özellikleri verildikten sonra, bu sistemlerde politik istikrarın belirleyicilerini araştırmak amacıyla sırasıyla siyasal sistemlerdeki politik istikrarın, ekonomik performans ve kurumsal faktörle olan ilişkisi ele alınmaktadır. Daha sonraki bölümde konu ile ilgili yapılan literatür incelemesi sunulmaktadır. Ampirik analiz bölümünde çalışmanın ekonometrik bulguları ortaya konulmaktadır. Son bölümde ise elde edilen bulgular bağlamında sonuç ve önerilere yer verilmektedir.

3. Siyasal Sistemler ile Kurumsallık ve Ekonomi İlişkisi

Acemoglu vd. (2003)'ye göre, yüksek enflasyon, devasa boyutlardaki bütçe açıkları ve yanlış ayarlanmış döviz kurları dâhil olmak üzere birçok makroekonomik istikrarsızlıkla karşılaşan ülkeler, sadece yanlış iktisat politikaları yüzünden değil politik istikrarsızlık sebebiyle de darboğazla karşılaşmaktadırlar. Politikacıları ve siyasi elitleri sınırlandıracak kurumların olmaması yatırımcılar için mülkiyet haklarının yeterince güvence altına alınmaması, yolsuzluğun yaygınlaşması ve politik istikrarsızlığı önleyecek kurumların olması istikrarsızlığın en önemli kaynağıdır. Bunlara ilaveten zayıf kurumsal yapının yol açtığı politik ve ekonomik istikrarsızlığın ortaya çıkması şu şekilde gerçekleşmektedir (Acemoglu vd., 2003: 61-62):

i) Kurumsal olarak zayıf toplumlarda, politikacılar üzerinde çok az kısıtlama olmasından dolayı siyasi güç dengesindeki bir değişimin ardından, politik olarak kazanan gruplar daha sonra ekonomik türbülans yaratma sürecinde varlıklarını ve gelirlerini tekrardan dağıtmak için yeni güçlerini kullanmaya çalışabilirler.

ii) Politikacılar ve politik olarak güçlü gruplar üzerinde etkili kısıtların bulunmaması, iktidara gelmekle elde edilecek kazançların iktidar olmamanın maliyetinden daha büyük olması nedeniyle çıkar grupları arasındaki güç mücadelesi ekonomik ve politik istikrarsızlığa yol açmaktadır.

iii) Zayıf kurumlarla, ekonomik işbirliği güvene veya daha açık bir şekilde, tekrarlanan oyun stratejileri tarafından desteklenen işbirliğine dayanmak zorunda kalabilir. Yaşanacak herhangi bir şok ise işbirliğini sürdürmeyi imkânsız kılabilir.

iv) Zayıf kurumlarla varlığı sözleşme düzenlemeleri daha kusurlu hâle gelerek bazı ekonomik ilişkileri şoklara daha duyarlı hâle getirebilmektedir.

v) Kurumsal sorunları olan toplumlarda, politikacılar çeşitli grupları tatmin etmek ve iktidarda kalmak için sürdürülemez politikalar izlemeye zorlanabilir ve bu politikaları terk ettiklerinde politik istikrarsızlık ortaya çıkabilir.

vi) Zayıf kurumlarda girişimciler, sermayelerini daha hızlı çekebilecekleri sektörleri ve/veya faaliyetleri seçerek ekonomik istikrarsızlığa yol açabilmektedirler.

Mülkiyet haklarının güvence altına alınabilmesi, kamu hizmetlerinin özgürce yapılabilmesi, yolsuzluğun azaltılması için kapsayıcı ekonomik ve siyasi kurumlar yanında bunları uygulayacak etkin devlet anlayışına ihtiyaç vardır. Kapsayıcı siyasi kurumların varlığı gücü elinde bulunduranların çıkarları gereği sömürücü kurumlar oluşturmayı engeller. Kapsayıcı ekonomik kurumlar ise

kaynakların daha adil bir şekilde dağıtılmasını sağlayarak bu siyasi kurumların varlığını devam ettirmesine katkıda bulunmaktadır. Böylelikle bu kurumların etkin işleyişi, politik istikrarın asli unsuru haline gelmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 81-82).

Ülkeler arasındaki gelişme farklılıklarının açıklanmasında ve sürdürülebilir makroekonomik performansın sağlanmasında üzerinde en çok durulan argüman politik istikrarın sağlanması gerektiği hususudur. Politik istikrarın sağlanması için ihtiyaç duyulan kurumsal yapıların inşa edilmesi gerek siyasi açıdan gerekse de ekonomik açıdan olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Fakat politik istikrar açısından dikkate alınması gereken bir diğer nokta, hangi siyasal sistemin bunu daha iyi başarabildiği ve makroekonomik faktörlerin demokrasi ile yönetilen sistemler dikkate alındığında parlamenter, yarı-başkanlık ve başkanlık sistemlerinin hangisinin politik istikrar üzerinde daha etkili olduğudur.

Politik iktisat literatüründeki ana akım yaklaşım, politik istikrar ve kurumsal kaliteden ekonomiye doğru bir nedenselliğin olduğudur. Oysa daha önce de ifade edildiği gibi üzerinde durulması gereken diğer mekanizma “*ters nedensellik*” olarak ifade edilen ekonomi politikalarının politik istikrar üzerindeki etkisidir. Örneğin ekonomik büyümenin politik istikrarsızlığı azaltması yönündeki negatif yönlü beklentinin teorik temelleri, politik devresel dalgalanmalar teorisine dayanmaktadır. Buna göre, demokrasilerde mevcut siyasi yapının yeniden seçilebilmesi, seçim öncesindeki büyüme performansına bağlı olmaktadır (Telatar, 2003: 76-77).

Ters nedensellik ilişkisinin varlığı, politik istikrarsızlık ve makroekonomik performans arasında kısır döngüye yol açarak siyasi dengelerin değişimine varan sonuçlar yaratabilmektedir. Dışsal bir şokun politik istikrarsızlığa yol açacak potansiyele sahip olduğu varsayımı altında yaşanan bu şokun ekonomik aktiviteleri yavaşlatması sonucunda ekonomik darboğazlardan vatandaşlar siyasi otoriteyi sorumlu tutarak, siyasal sistemde yeniden bir takım değişikliklere yol açan süreci de başlatacaktır. Özellikle ekonomik belirsizliğin politik istikrarsızlık üzerindeki etkisi siyasi yapıdaki kutuplaşma derecesi artıkça giderek yükselir ve politika yapımında radikal değişikliklere yol açabilir (Alesina vd., 1996: 191). Bunun yanında farklı politik çıkar grupları arasındaki güç dengelerinin yeniden şekillenmesinde ekonomik büyüme kritik bir rol daha üstlenmektedir. Bu durum siyasal istikrarsızlığı şiddetlendirirken koalisyon hükümetlerinin varlığında uzlaşmanın sağlanması halinde büyüme ile politik istikrar arasındaki yukarıda bahsedilen ilişki terse dönmektedir (Campos ve Nugent, 2002: 158). Demokrasilerde hükümetler ekonomik performansına göre cezalandırılır veya ödüllendirilir. Ekonominin başarılı olması politik açıdan popülerliği artırdığı için yeniden seçilme olasılığını da artırmaktadır. Dolayısıyla ekonominin iyileşmesi sistem değişikliği olasılığını ve mevcut hükümetin değişme gereksinimini azalttığı için politik sistemi istikrarlı hâle getirmektedir (Feng, 1997: 397-398).

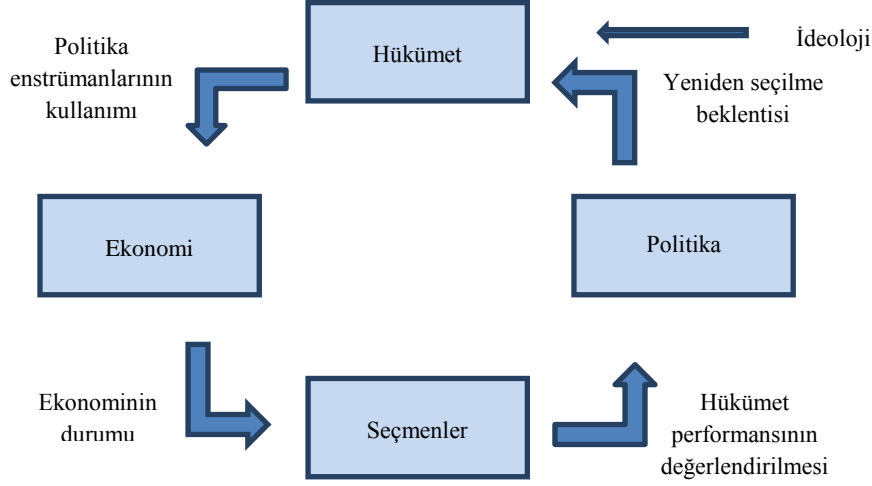
Ekonomik büyüme ile birlikte politik istikrarı etkileyen bir diğer makroekonomik büyüklük enflasyondur. Enflasyonist ortamda daha önce ilan edilen seviyeyi tutturabilmek için piyasa katılımcılarının beklentilerini olumlu açıdan yönlendirmek gerekmektedir. Politik istikrarsızlığın varlığı durumunda enflasyonu düşürme politikaları kaçınılmaz olarak başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Birbirini besleyen süreç sonucunda siyasi iktidarın güvenilirliği azalarak iktidara alternatif arayışlar da artmaya başlar. Siyasi iradenin karşılaştığı bu popülerite kaybının önüne geçebilmek için anti-demokratik müdahalelere meyletmesi sertleşme olasılığını giderek artırır (Şanlısoy, 2010: 205).

Ülkelerin yapısına en uygun yönetim biçiminin ne olması gerektiği tartışmalarının, siyasal sistemler ve ekonomi arasındaki etkileşim bağlamında ele alınarak yeni bir entelektüel cephenin açılmasına Persson ve Tabellini (2003)'nin "*The Economic Effects of Constitutions*" isimli çalışması kaynaklık etmiştir.

Savaş sonrası neoklasik kamu maliyesi teorisi, Pigoucu perspektif ile ele alınmaktadır. İyi bir vergilendirme ve kamu mallarının tahsisine ilişkin soruları, yardımsever bir sosyal planlamacı perspektifinden ele alarak, hükümetin yapması gerekenlerle ilgili birçok önemli ilke ve görüş ortaya atılmıştır. Bu yaklaşım siyasi temsilcilerin kendi çıkarlarını rasyonel bir şekilde takip ettiğini ihmal eder. Kamu tercihi okulu tarafından sık sık benimsenen kamu finansmanı bakış açısı, yardımsever sosyal planlamacının yerine, kendi çıkarlarını maksimize etmek isteyen politikacılarla ikame edilmiştir. Leviathan yaklaşımı da demokratik siyasi kurumların, seçtikleri politikacıların davranışlarını seçmenlerin çıkarlarıyla uyumlu hale getirme konusundaki kısıtlamalarını ihmal etme gibi eksikliği bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla ihmal edilen bu kuvvetler ayrılığı ve hesap verilebilirlikle beraber demokratik kurumlar, politik gücün vatandaşlar aleyhine kötüye kullanılmasını engelleyebilecektir (Persson vd., 1997b: 1-2).

Parlamenter sistemlerde hükümetler genellikle seçmenlerin ortak çıkarlarını sürdürme eğilimindedirler. Böylelikle kamusal harcamalar en uygun şekilde geniş sosyal transfer programları veya genel kamusal mallar gibi seçmenlerin çoğunluğunun çıkarını yansıtan geniş programlara yönlendirirler. Diğer yandan bu sistemlerde kamusal harcamaları çoğunluğun yararına kullanırken maliyetin bir kısmını dışarda tutulan azınlıklara yansıtırlar. Böylelikle yüksek vergiler ve yüksek harcamalar parlamenter sistemde istenilen durum haline gelmektedir. Başkanlık sistemlerinde ise göreceli bu tip bir çoğunluğun olmayışı, bunun yerine iktidar gündemindeki farklı meselelerle ilgili olarak farklı azınlıkların çıkarlarını azaltma eğilimindedir. Dolayısıyla parlamenter sistemdeki gibi yüksek vergilere başkanlık sistemlerinde ciddi direniş gösterilmektedir. Sonuçta parlamenter sistemler başkanlık sistemlerine göre daha büyük vergi ve harcamalar gibi kamusal programlarla anılmaktadır (Persson ve Tabellini, 2003: 24-25).

Şekil 1. Siyasi-Ekonomik Sistemin İşleyişi

Kaynak: Telatar, 2004: 331.

Şekil 1, işsizlik, enflasyon ve reel gelir artışı gibi makroekonomik performansın seçmenlerin, hükümetlerin geleceğine ilişkin değerlendirmeleri etkileme mekanizmalarını ifade etmektedir. Siyasi tarafta, siyasi-ekonomik sistemin kurumsal nitelikleri ve hükümetin seçmen arzularına ilişkin beklentilerinin ne olması gerektiği yer almakla birlikte, hükümetlerin yeniden seçilebilmek için ideolojik yaklaşımı da öne çıkabilmektedir. Ekonomi-siyaset ilişkisinin ilk bağlantı noktasını seçmen davranışları oluşturmaktadır. En üstte yer alan siyaset-ekonomi ilişkisinde ise hükümet davranışları yoluyla bağlantı kurulmaktadır. Dolayısıyla, şekilden de görüldüğü gibi siyasi ekonomik sistem, seçmenlerin ve hükümetlerin karşılıklı ilişkileri çerçevesinde şekillenmektedir (Telatar, 2004: 331).

Politik ekonomi literatürü politik hesap verebilirliğin, ekonomik büyüme gibi, iyi politikalara ve sonuçlara ulaşmada önemli olduğunu vurgulamaktadır. Hesap verilebilirliğin yüksek olduğu ülkelerde seçmenler kötü performans gösteren politikacıları cezalandırabilmektedir. Bu da politikacıları ekstra çaba göstermeye ve daha iyi makroekonomik politikalar seçmeye zorlamaktadır (Knutsen, 2011: 84).

Seçmen davranışlarının ekonomiyi ve politikayı nasıl şekillendirdiği soruları hâlâ güncelliğini korumakla birlikte son dönemlerde literatürdeki çalışmalar bir adım daha ileri giderek mikro bazlı seçmen-siyaset-ekonomi üçleminden siyasal sistem-ekonomik performans arasındaki ilişkiye doğru yönelmiştir.

Mevcut konuyu kapsayan ilgili literatür incelendiğinde, başkanlık ve parlamenter sistemlerdeki kurumsal kalite göstergeleri ve makroekonomik performansın politik istikrar üzerindeki etkisini araştıran uluslararası literatür az olmakla birlikte ulusal literatürde yok denecek kadar çok az çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu amaçla çalışmanın, ilk olarak yerli literatürdeki boşluğu doldurarak yeni bakış açılarının geliştirilmesine kaynaklık etmesi hedeflenmektedir.

4. Literatür İncelemesi

Çalışmada literatür taraması iki kapsamdan oluşmaktadır. İlk olarak siyasal-yönetimsel alanda yapılan çalışmalarla ilgili nitel yaklaşımlar ortaya konulduktan sonra çalışmanın odak noktasını oluşturan siyasal sistemlerin işleyişinde politik istikrar, ekonomik performans ve kurumsal göstergeler arasındaki ilişkiyi ele alan ampirik çalışmalar incelenmiştir.

Bu alanda öncü yaklaşımlardan birisi Juan J. Linz (1990)'e aittir. Linz (1990), *“The Perils of Presidentialism”* isimli ünlü çalışmasında parlamenter sistemin başkanlık sistemine kıyasla demokrasinin konsolidasyonu ve kurumsallaşması açısından daha esnek ve uyarlanabilir kurumsal yapı sunduğunu iddia etmektedir. Daha da önemlisi gerek parlamenter gerekse de başkanlık sisteminin istikrarı, her ne kadar akıllıca tasarlanmış olsa da geniş ölçekte toplumdaki grupların ve kurumların desteğinin korunması ve sürdürülmesine bağlıdır. Ayrıca yasal ve demokratik yollarla edinilen gücü tanıyan bir kamusal konsensüs ile birlikte liderlerin yönetme, güven verme, gücün meşru sınırlarına saygı duyma ve yeterli ölçüde fikir birliğine ulaşabilme kapasitelerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bu niteliklere özellikle başkanlık sisteminde daha fazla ihtiyaç duyulmasına rağmen, söz konusu sistemde başarılması en zor olan hususlar olarak öne çıkmaktadır. Llanos ve Nolte (2016), benzer biçimde başkanlık sisteminde, başkanının mecliste çoğunluğunun olmaması halinde sistemin tıkanma riskinin varlığına dikkat çekmektedir. Latin Amerika örneği incelediğinde bu sorunun aşılması için en uç çözümler uygulanmıştır. Başkanın meclisi feshetmesi yanında kongrenin başkanı görevden alması örnekleri de yaşanmıştır. Yazarlara göre bu türdeki çözümler kısa vadeli olmakla beraber demokrasinin geleceği adına bir takım riskleri de beraberinde getirmektedir. Çalışmada vurgulanan diğer husus başkanın meclisi feshetmesi halinde demokrasi açısından daha fazla risklerin doğabileceğine yöneliktir. Çünkü başkanın kazandığı zafer, otoriter bir yönetime ve yürütmenin elinde sınırsız güç yoğunlaşmasına yol açabilir. Buna karşılık bürokrasinin parlamenter ve başkanlık sistemlerindeki işleyişini ele aldıkları çalışmalarında Özer ve Özmen (2017), başkanlık sisteminde kuvvetler ayrılığının çok net olması, yürütmenin doğrudan halk tarafından seçilmesi ve seçim süresinin sabit olması gibi

nedenlerle bürokratik mekanizmanın yönetsel alanda daha etkili politikaların oluşturulmasına katkı sağladığını vurgulamıştır. Dolayısıyla yönetimde etkinliğin sağlanması bunun yanında yasama ve yürütme organlarının bürokrasiyi etkili biçimde denetleyebilmesi açısından bürokrasinin parlamenter sisteme kıyasla başkanlık sisteminde farklı bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Sjaroff (1999) ise Finlandiya ve Estonya için I. ve II. Dünya Savaşı arası periyoduna ilişkin analizinde her iki ülkenin karşılaştırmalı tarihi göz önüne alındığında, yarı-başkanlık sisteminin pür başkanlık veya parlamenter sisteme göre tercih edilebilir olduğunu ortaya koymuştur. Daha genel olarak, her iki ülkeye ilişkin farklı sonuçlar demokratik siyasi kültürün, demokrasiye yavaş geçişin, elit davranışlarının, kutuplaşmayan siyasi parti sisteminin ve kurumsal yapıların demokratikleşme ve demokratik konsolidasyon ile yakından ilişkili olan faktörler olduğunu göstermektedir.

Fabbrini (2004), transatlantik anayasalcılık kapsamında ABD ve AB özelinde yaptığı karşılaştırmada AB içindeki ulus-devletler arasındaki büyüklük ve etkileşimlerin karmaşıklığı dikkate alındığında hükümet ve bölgesel organizasyonların gelişiminde farklı bir yol izleneceğini iddia etmektedir. Buna göre AB’de tıpkı ABD’de olduğu gibi dolaylı olarak seçilmiş meclis tarafından tasarlanan, çoklu ve eşzamanlı çıkar topluluklarından oluşan anayasal çerçevenin oluşması oldukça muhtemeldir.

Abdullayev (2009), demokrasi ve politik istikrar açısından parlamenter ve başkanlık sistemini karşılaştırdığı analizinde parlamenter sisteminin demokratik ilkeler açısından daha istikrarlı sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Başkanlık sistemi ise politik istikrarsızlığa karşı daha hassas bir yapı ile karakterize edilmektedir. Bu çıkarım, başkanlık sisteminin uygulandığı bütün ülkelerin istikrarsız veya kırılğan oldukları anlamına gelmemektir. Siyasal sistemlerin karşılaştırmalı analizinde ülkelere özgü toplumsal yapı ve siyasi geleneğin rolünün göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Göksel ve Çınar (2011), parlamenter/başkanlık sistemi ayrımına gitmeden Türkiye’de yönetim istikrarının sağlanmasında her şeyden önce seçim sisteminin daha adil hâle getirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Parlamentoda istikrarın sağlanmasının daha adil seçim sisteminin inşa edilmesiyle mümkün olmakla birlikte daha adil ve demokratik kalitenin artması konusunda da bu alanda iyileştirmelerin önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Ampirik literatüre bakıldığında ise söz konusu alanda ilk çalışma Persson ve Tabellini (2003) tarafından yapılmıştır. Persson ve Tabellini (2003), 1960-1998 dönemine ait 85 ülke verisine dayanan analizinde şu sonuçlara ulaşmıştır: i) Başkanlık sistemlerinde kamu harcamaları parlamenter sisteme göre daha düşüktür (başkanlık sistemlerinde % 18,7 parlamenter sistemlerde % 30,1). ii) Sosyal refah harcamalarının GSYH içerisindeki payı da başkanlık sisteminde daha düşüktür (başkanlık sistemlerinde % 4,4 iken parlamenter sistemlerde % 9)

ve iii) Bütçe fazlasının GSYH içerisindeki payı da tıpkı diğer makroekonomik değişkenler gibi başkanlık sistemlerinde daha düşüktür (başkanlık sistemlerinde % -2,4 parlamenter sistemlerde % -3,3). Sonuç olarak mülkiyet haklarının ve sözleşmelerinin bağlayıcılığının yasal altyapısının parlamenter sistemlere kıyasla düşük olması nedeniyle başkanlık sistemleri genel anlamda kötü ekonomik performansla ilişkilendirilmektedir.

Durham (1999), 1960-1989 dönemi verileriyle 105 ülke için yaptığı panel analizinde etkin parti ve/veya anayasal çerçevenin büyüme üzerinde anlamlı etkisinin olmadığını, çarpıcı bir biçimde tek parti diktatörlüklerinin olduğu durumlarda yatırım oranlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Blume vd. (2007), Persson ve Tabellini (2003) tarafından yapılan analizi genişleterek 116 ülke için başkanlık sistemlerinin maliye politikası, kamu verimliliği ve faktör verimliliği üzerindeki etkisini test ettikleri çalışmada başkanlık sistemlerinin söz konusu her üç ekonomik değişken üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Seçim sistemleri açısından ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında ise çoğunlukçu seçim sistemleri daha düşük kamu harcamalarına, daha düşük rant arama faaliyetlerine ve aynı zamanda işçi başına daha düşük verimliliğe yol açmaktadır.

McManus ve Ozkan (2018), 1950-2015 dönemi verileriyle siyasi sistemler (parlamenter ve başkanlık) ile makroekonomik performans arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada ekonomik büyüme ve oynaklığı, enflasyon ve oynaklığı, gelir eşitsizliği ölçümleri alındığında spesifik olarak başkanlık sistemlerinin düşük makroekonomik sonuçlarla ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre başkanlık sistemlerinde parlamenter sistemlere kıyasla ekonomik büyüme % 0,6 ile % 1,2 arasında daha düşük, enflasyonun en az 4 puan daha yüksek ve gelir % 12 ila % 24 arasında daha eşitsiz dağılmaktadır. Başkanlık sisteminin parlamenter sisteme göre daha düşük ekonomik performansla ilişkilendirilmesini ise her iki sistemin faaliyet gösterdiği geniş kurumsal yapıya bağlamaktadırlar. Siyasi, hukuki ve ekonomik olarak kurumların çatışan çıkarları kamu politikalarını etkileyerek ekonomik davranışlar konusunda bir takım kısıtlamalara yol açmakta, neticede ekonomik performans üzerinde kilit bir rol oynamaktadır.

Longoni ve Gregorini (2009), panel veri analiziyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için 1970-2005 periyoduna ait verilerle siyasi, ekonomik, demografik ve sosyal değişkenlere odaklanarak kamu harcamalarının siyasi sistemlerdeki belirleyicileri üzerinde yaptıkları çalışmada, orantılı seçim kurallarının uygulandığı ülkelerde hükümetin heterojenliğinde meydana gelen artışın kamu harcamalarını artırdığını tespit etmişlerdir. Çoğunluk seçim kuralının söz konusu olduğu ülkelerde parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş kamu harcamalarını artırmaktadır. Çoğunlukçu seçim kuralı söz

konusu iken orantılı seçim kuralının yürürlüğe girmesi durumunda gelir eşitsizliği, kamu harcamalarını etkilemese de koalisyon hükümetinde heterojen tercihlerle ilgilenilmesi gerektiğinden kamu harcamaları ile birlikte gelir eşitsizliği de artmaktadır.

Knutsen (2011), 107 ülke üzerine yaptığı çalışmada başkanlık ve parlamenter sistemlerin ekonomik büyüme üzerinde net bir etkisinin olmadığını; fakat seçim sistemlerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Çoğulcu/çoğunlukçu seçim sistemleri, nispi temsil sistemi ve yarı-nispi temsil sistemlerine göre daha düşük ekonomik büyümeye yol açmaktadır. Nispi temsil sisteminin yüksek düzeyde büyüme sağlamanın nedeni bu sistemin toplumdaki belirli kesimin çıkarları yerine çoğunluğun çıkarlarını dikkate alacak yapıyı inşa etmeye teşvik etmesidir. Bu nedenle nispi temsil sistemleri daha istikrarlı ve dolayısıyla güvenilir ekonomi politikaları üretmektedir.

Gerring vd. (2009), 124 ülkenin 1951-2000 dönemi verileriyle politik rejimler ile siyasi, ekonomik ve beşeri gelişme arasındaki ilişkiyi 14 gösterge aracılığıyla ölçmüşlerdir. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik ve beşeri gelişmede parlamenter sistem ile iyi yönetim arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca parlamenter sistemde kurumların yönetim kalitesini etkilemesi açısından başkanlık sistemine göre daha fazla avantajlar sunmaktadır.

Carlin ve Singh (2015), 18 Latin Amerika ülkesi üzerine yaptıkları çalışmada, bireylerin ekonomiye ilişkin değerlendirmeleri ve beklentilerinin başkanlık sisteminde başkanın güçlü yasama yetkilerine sahip olduğu ve kararlameleri sıkça kullandığı durumlardaki kararların onaylanması üzerinde çok fazla etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Merlo (1998), İtalya için yaptığı çalışmada hükümetin sık değişmesinin politik ve ekonomik faktörlere bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre enflasyon oranının yüksek olması ve mevcut iktidarın görev süresi içerisinde grevler yoluyla işten çıkarmaların artması istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Feng (1997), 1960-1980 dönemi verileriyle 96 ülke için yaptığı araştırmada demokrasinin hem rejim değişikliği hem de hükümetin bir diğerine geçme olasılığı üzerindeki etkileri dikkate alındığında büyüme üzerinde dolaylı olarak olumlu etkisinin olduğunu saptamıştır. Diğer yandan büyüme sistem değişikliği üzerinde olumsuz etkiye sahipken mevcut siyasi iktidarın sürekliliğinin sağlanmasında pozitif etkiye sahiptir.

Quinn ve Woolley (2001), çalışmalarında demokratik siyasi sistemlerde ekonomik istikrar ile politik istikrarın iç içe geçmiş olmasından dolayı makroekonomik istikrarsızlığın artması durumunda seçmenlerin siyasi iktidarı cezalandırma eğiliminde olduklarını saptamıştır.

Telatar (2001), parlamenter sistemlerde hükümetlerin yeniden seçilebilmek için kamu harcamaları, enflasyon ve büyüme gibi makroekonomik değişkenler üzerinde manipülatif davranışlarda bulunduğunu öngören politik devresel dalgalanmalar teorisinin Türkiye için geçerli olup olmadığını sınıadığı çalışmasında, 1986-1997 dönemi verileri dikkate alındığında hükümetlerin, yeniden seçilebilmek için ekonominin doğal trendinin dışına çıkacak şekilde müdahale ettikleri sonucuna ulaşmıştır.

Ampirik literatür sonuçları incelediğinde siyasal sistemlerde politik istikrar, ekonomi ve kurumsal faktörlerin etkileşimine ait sonuçlar, kullanılan değişkenler, analiz edilen ülke grubu, zaman periyodu ve metodolojiye bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

5. Veri ve Metodoloji

Çalışmada, 2002-2017 dönemi için parlamenter ve başkanlık sistemiyle yönetilen seçilmiş ülkelerde politik istikrarın ekonomik ve kurumsal belirleyicileri analiz edilmektedir. Yapılan analizde sahip olunan siyasal sisteme göre ülkelerin belirlenmesinde Persson ve Tabellini (2003)'nin siyasal sistem sınıflandırılması kullanılmıştır. Buna göre, başkanlık sistemine tabi olan ülkeler grubunda Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Guatemala, Honduras, Meksika, Peru, Filipinler, Paraguay, İsviçre, Uganda, Uruguay, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye¹ ve Sri Lanka yer almaktadır. Parlamenter sisteme tabi olan ülke grubu ise, Avusturya, Bulgaristan, Finlandiya, Fransa, İrlanda, İzlanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Senegal, Slovakya, Ukrayna, Avustralya, Belçika, Bangladeş, Kanada, Kıbrıs, Çekya, Danimarka, Estonya, Almanya, Yunanistan, Hindistan, İsrail, İtalya, Jamaika, Japonya, Letonya, Lüksemburg, Malta, Mauritius, Hollanda, Norveç, Nepal, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, Tayland, Botsvana, Malezya, Singapur, Güney Afrika ve Macaristan'ı kapsamaktadır.

Tablo 1'de analizde kullanılan değişkenlerin tanımları yer almaktadır. Tüm değişkenler theglobeconomy.com veri tabanından elde edilmiştir. Seçilen ülkelerde politik istikrar ile ekonomik ve kurumsal faktörler arasındaki ilişkinin test edilmesinde Gerring vd. (2009) ile McManus ve Ozkan (2018)'in çalışmalarından faydalanılmıştır.

1 Persson ve Tabellini (2003)'nin orijinal çalışmasında Türkiye parlamenter sistem grubunda yer almaktadır. Türkiye'de siyasal sisteminin değişmesi nedeniyle çalışmamızda başkanlık sistemi grubuna dâhil edilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımı

Değişken	Tanımı
Politik İstikrarlılık Endeksi (POL)	Politik sebeplerle ortaya çıkan, hükümetin anayasaya aykırı veya şiddet içeren yollarla istikrarsızlaştırılması veya devrilmesi ihtimalini algılar.
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)	Kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla (2010 yılı sabit ABD doları cinsinden)
Enflasyon (ENF)	Tüketici fiyat endeksi ile ölçülen enflasyon, belirli aralıklarla sabitlenebilecek veya değiştirilebilecek bir mal ve hizmet sepeti edinmenin tüketiciye olan ortalama maliyetindeki değişimi yansıtır. Laspeyres formülü kullanılarak elde edilmiştir.
Hukukun Üstünlüğü Endeksi (HÜE)	Bu endeks, araçların toplum kurallarına ne kadar güvenip güvendiklerine ve özellikle sözleşme uygulamalarının kalitesine, mülkiyet haklarına, kolluk kuvvetlerine, yasama organlarına olan güvenini, ayrıca suç ve şiddet olaylarına karışma olasılığına ilişkin olasılığı ifade eder.
Yolsuzluk Endeksi (YOL)	Hükümetin seçkinler ve özel çıkarlar tarafından ele geçirilmesinin yanı sıra, hem küçük hem de büyük yolsuzluk biçimleri de dâhil olmak üzere kamu gücünün özel kazanç için ne ölçüde kullanıldığını ifade etmektedir.
Düzenleyici Reformların Kalite Endeksi (DRKE)	Bu endeks, hükümetin özel sektör gelişimini mümkün kılan ve teşvik eden sağlam politikalar ve düzenlemeler oluşturma ve uygulama becerisine ilişkin bir göstergedir.
Kamu Harcamaların GSYH'deki Payı (KH)	Bu endekste, mal ve hizmet alımları için tüm mevcut cari harcamalar (çalışanların ücretlendirilmesi dâhil) ulusal savunma ve güvenlik harcamalarının çoğu yer almaktadır.
İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik Endeksi (İÖHV)	Bu endeks, vatandaşların hükümet seçimine ne ölçüde katılabildiklerini, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü ve bağımsız medya hâkimiyetinin boyutunu göstermektedir.

Not: Yazarlar tarafından theglobeconomy.com veri tabanından yararlanarak oluşturulmuştur.

Bu çerçevede değişkenler arasındaki ilişkinin test edilmesinde kurulan ampirik model;

$$\ln POL_{it} = \delta_0 + \delta_{1i} \ln GSYH_t + \delta_{2i} \ln ENF_t + \delta_{3i} \ln HUE_t + \delta_{4i} \ln YOL_t + \delta_{5i} \ln DRKE_t + \delta_{6i} \ln KH_t + \delta_{7i} \ln İÖHV_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

şeklinde kurulmuştur. Öncelikle panel grubunu oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, $N > T$ ve $T > N$ durumunda kullanılabilen ve Pesaran (2004) tarafından geliştirilen

CD testinden faydalanılmıştır. CD testinin elde edilmesinde, her birimin kendisi dışında kalan tüm birimlerle korelasyonu hesaplanmakta ve N birim boyuttaki korelasyon sayısı, $N*(N-1)$ şeklinde tahmin edilmektedir (Tatoğlu, 2017: 105).

Dengeli panel için CD testi;

$$CD = \sqrt{\left(\frac{2T}{N(N-1)}\right) \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{\rho}_{ij} - 1)} \sim N(0,1) \quad (2)$$

şeklinde hesaplanmaktadır. Bu testin hipotezleri;

H_0 : “Yatay kesit bağımlılığı yoktur.”

H_1 : “Yatay kesit bağımlılığı vardır.” şeklindedir. (Denklemden yer alan ρ_{ij} , i ve j birimlerinin kalıntıları arasındaki korelasyon katsayısını vermektedir.)

Politik istikrarlık endeksi ile diğer göstergeler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin tespit edilmesinde Pesaran vd. (1999) tarafından ortaya konulan, havuzlanmış grup tahmincisi (Pooled Mean Grup-PMG) ve grup tahmincisi (Mean Grup-MG) gibi çeşitli tahmincilerinin söz konusu olduğu panel ARDL yöntemi kullanılmıştır. Pesaran ve Smith (1995) tarafından ortaya konulan MG yöntemi, parametrelerin ortalamasına bağlı olarak ülkelerin uzun ve kısa dönemde farklı özelliklere sahip olduğunu varsayarak, sabit ve rassal etkiler gibi modellerin olağan uygulama yöntemleri olmadığını kabul etmektedir. PMG tahmincisi ise, uzun vadede her ülkenin aynı dinamiklere sahip olduğu, diğer bir ifadeyle homojen olduğunu varsayan bir tahmincidir (Pesaran vd., 1999: 621).

Yapılan ampirik analiz devamında, Pesaran (2007) tarafından ortaya atılan ve CADF (Cross-Sectional Augmented Dickey–Fuller) testinden türetilen CIPS birim kök testinden faydalanılmıştır. Modelde yer alan değişkenler için durağanlık testinde Panel Birim Kök testlerinden $T > N$ ve $N > T$ olması durumunda kullanılan CADF regresyonun en geneli,

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i Y_{i,t-1} + \beta_i \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^k \gamma_{ij} \Delta \bar{Y}_{i,t-1} + \sum_{j=0}^k \delta_{ij} Y_{i,t-1} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

şeklinde ifade edilmektedir. (3) nolu denklemden yer alan α_i deterministik trend, $\bar{Y}_{t-1} = (1/N) \sum_{i=1}^N Y_{i,t-1}$ ve $t_i(N, T)$, ρ_i değeri için hesaplanan ADF istatistiğini vermektedir. CADF testinde durağanlığın sınımasında;

$H_0: \rho_i = 0$ (tüm i’ler için)

$H_1: \beta_i < 0$ ($i=1, 2, \dots, N_i$) ve $\rho_i = 0$ ($i=N_i+1, N_i+2, \dots, N$) şeklindedir (Tatoğlu, 2017: 85-86).

Ayrıca Pesaran (2007) tarafından her bir yatay kesite ait (ülkelere) birim kök test istatistiklerinin ortalaması alınarak panelin geneli için hesaplanan birim kök testlerinden Yatay Kesit Genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (Cross-Sectionally Augmented IPS-CIPS) testi elde edilebilir. CADF istatistiğinin ortalaması olan CIPS;

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (4)$$

şeklinde hesaplanabilir (Pesaran, 2007: 276).

(1) nolu modelde yer alan değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin tespit edilmesi amacıyla kurulan panel ARDL denklemi aşağıdaki şekilde yazılmaktadır:

$$\begin{aligned} LnPOL_{it} = & \alpha_i + \sum_{j=1}^p \beta_{ij} LnPOL_{it-j} + \sum_{j=0}^q \delta_{ij} LnGSYH_{it-j} + \sum_{j=0}^k \varphi_{ij} LnENF_{it-j} + \\ & \sum_{j=0}^l \gamma_{ij} LnHUE_{it-j} + \sum_{j=0}^m \theta_{ij} LnYOL_{it-j} + \sum_{j=0}^n \vartheta_{ij} LnDRKE_{it-j} + \\ & \sum_{j=0}^z \mu_{ij} LnKH_{it-j} + \sum_{j=0}^s \sigma_{ij} LnOHV_{it-j} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (5)$$

Ayrıca, Panel ARDL modelinin hata düzeltme formaları ise,

$$\begin{aligned} \Delta POL_{it} = & \alpha_i + \beta'_i LnPOL_{it-1} + \delta'_i LnGSYH_{it} + \varphi'_i LnENF_{it} + \gamma'_i LnHUE_{it} + \\ & \theta'_i LnYOL_{it} + \vartheta'_i LnDRKE_{it} + \mu'_i LnKH_{it} + \sigma'_i LnOHV_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \beta''_{ij} \Delta LnPOL_{it-j} + \\ & \sum_{j=0}^{q-1} \delta''_{ij} \Delta LnGSYH_{it-j} + \sum_{j=0}^{k-1} \varphi''_{ij} \Delta LnENF_{it-j} + \sum_{j=0}^{l-1} \gamma''_{ij} \Delta LnHUE_{it-j} + \\ & \sum_{j=1}^{m-1} \theta''_{ij} \Delta LnYOL_{it-j} + \sum_{j=1}^{n-1} \vartheta''_{ij} \Delta LnDRKE_{it-j} + \sum_{j=1}^{z-1} \mu''_{ij} \Delta LnKH_{it-j} + \\ & \sum_{j=1}^{s-1} \sigma''_{ij} \Delta LnOHV_{it-j} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (6)$$

şeklinde ifade edilebilir. Hata düzeltme modelinde yer alan Δ , I. dereceden fark işlemcisini, $\beta'_i = -(1 - \sum_{j=1}^p \beta_{ij})$ hata düzeltme katsayısını ifade etmektedir (Nazlıoğlu, 2011: 74).

6. Ampirik Bulgular

Yapılan çalışmanın ilk aşamasında uygulanan CD testi bulgularına Tablo 2'de yer verilmektedir.

Tablo 2. Yatay Kesit Testi Sonuçları

Başkanlık Sistemi ile Yönetilen Ülkeler		Parlamentar Sistemle Yönetilen Ülkeler	
CD-Testi	Olasılık	CD-Testi	Olasılık
10.920	0.000	48.161	0.000

Elde edilen bulgular, belirlenen yatay kesitler arasında bağımlılığının olduğunu diğer bir ifadeyle ülke ekonomileri arasında ekonomik ve finansal bakımdan bağlantıların söz konusu olduğunu göstermektedir. Yapılan analizin sonraki aşamasında iki ülke grubuna ait modelde yer alan değişkenlere uygulanan CIPS birim kök testi bulgularına ise Tablo 3’te yer verilmektedir.

Tablo 3. Birim Kök Testi Sonuçları

<i>Değişkenler Düzye Değerleri</i>	Başkanlık Sistemi ile Yönetilen Ülkeler	Parlamenter Sistemle Yönetilen Ülkeler	<i>Değişkenler Fark Değerleri</i>	Başkanlık Sistemi ile Yönetilen Ülkeler	Parlamenter Sistemle Yönetilen Ülkeler
<i>POL</i>	-2.330	-2.088	<i>POL</i>	-	-4.238***
<i>GSYH</i>	-1.448	-1.149	<i>GSYH</i>	-2.206*	-2.650***
<i>ENF</i>	-2.873	-2.756	<i>ENF</i>	-	-
<i>HÜE</i>	-1.675	-1.771	<i>HÜE</i>	-3.150***	-4.026***
<i>YOL</i>	-2.106	-2.430	<i>YOL</i>	-3.751***	-
<i>DRKE</i>	-1.884	-1.422	<i>DRKE</i>	-3.642***	-4.106***
<i>KH</i>	-1.581	-1.227	<i>KH</i>	-2.935***	-3.185***
<i>İÖHV</i>	-1.914	-1.793	<i>İÖHV</i>	-3.937***	-3.924***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Başkanlık sistemi ile yönetilen ülkeler için yapılan birim kök testi ile POL ve ENF değişkenlerinin düzeyde durağan, I(0), modelde yer alan diğer değişkenlerin ise birinci farkında durağan diğer bir ifadeyle I(1) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Parlamenter rejim ile yönetilen ülke grubu için yapılan birim kök testi sonuçlarına göre ise, ENF ve YOL değişkenleri düzeyde I(0), diğer değişkenler ise birinci farkında I(1) durağandır. (1) nolu modelde yer değişkenler farklı düzeyde durağan olması dolayısıyla analizin devamında Panel ARDL yöntemi kullanılmıştır. Tablo 4’te uygulanan panel ARDL yöntemi bulgularına yer verilmektedir.

MG veya PMG tahmincisi arasında yapılacak olan tercih ise uygulanan Hausman testi sonuçlarına göre belirlenmektedir. Tablo 4’te yer alan Hausman testi sonuçlarına göre, uzun dönem katsayıların homojen olduğu hipotezi reddedilemeyeceğinden, PMG tahmincisinin daha etkin olduğu dolayısıyla PMG tahmincisi ile elde edilen katsayıların yorumlanması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 4. Panel ARDL/PMG Testi Sonuçları

	Başkanlık Sistemi ile Yönetilen Ülkeler	Parlamente Sistemle Yönetilen Ülkeler		Başkanlık Sistemi ile Yönetilen Ülkeler	Parlamente Sistemle Yönetilen Ülkeler
	Uzun Dönem			Kısa Dönem	
<i>GSYH</i>	0.009**	0.375**	<i>GSYH</i>	0.012**	-0.001
<i>ENF</i>	0.025***	-0.009**	<i>ENF</i>	-0.001	0.013**
<i>HÜE</i>	-0.584***	0.348***	<i>HÜE</i>	0.715**	-0.052
<i>YOL</i>	0.144	-0.201***	<i>YOL</i>	0.171	0.113
<i>DRKE</i>	0.241***	0.120***	<i>DRKE</i>	-0.040	0.068
<i>KH</i>	-0.075***	-0.036***	<i>KH</i>	-0.017	0.004
<i>İÖHV</i>	1.597***	0.094**	<i>İÖHV</i>	-0.076	-0.222*
ECT(-1)	-0.276**			-0.598***	
λ Hausman Testi Sonuçları	0.296 (1.09)			0.83(37.01)	

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 4'te yer alan panel ARDL/PMG testi sonuçlarına göre, başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde uzun dönemde politik istikrarlılık ile HÜE ve KH değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı olmak üzere negatif yönlü; GSYH, ENF, DRKE ve İÖHV değişkenleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki elde edilmiştir. Diğer ifadeyle başkanlık sistemlerinde hukukun üstünlüğü ve kamu harcamalarının artması politik istikrarı azaltırken kişi başı milli gelir, enflasyon, düzenleyici reformların kalitesi ve ifade özgürlüğünün artması politik istikrarı artırmaktadır. Kısa dönemde ise kişi başı milli gelir arttıkça ve hukukun üstünlüğü güçlendikçe politik istikrar da artmaktadır. Yolsuzluğun ise politik istikrar üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Parlamente sistemle yönetilen ülkelerde uzun dönemli ilişkiye bakıldığında politik istikrarlılık ile ENF, YOL ve KH değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif, GSYH, HÜE, DRKE ve İÖHV değişkenleriyle istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönlü ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar enflasyon, yolsuzluk ve kamu harcamalarındaki artışın politik istikrarsızlığa yol açtığını buna karşılık kişi başı milli gelir, hukukun üstünlüğü, düzenleyici reformların kalitesi ve ifade özgürlüğü gibi alanlarda meydana gelen iyileşmelerin politik istikrara katkı sağladığını ifade etmektedir. Kısa dönem bulguları yorumlandığında ise ortaya

şu durum çıkmaktadır: Enflasyon arttıkça politik istikrar artarken, tam tersine ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik arttıkça politik istikrarsızlık artmaktadır. Ayrıca kurulan modellerde hata düzeltme katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını diğer bir ifadeyle modellerde değişkenlere bağlı oluşabilecek oluşan herhangi bir şokun belirli bir dönem sonrasında ortadan kalkacağını ifade etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Siyasal sistemlerin başarısı ile ekonomik performansın iç içe geçmesi söz konusu iki yapı arasındaki ilişkinin yönünü de dikkate almayı gerektirmektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışmada Persson & Tabellini (2003) siyasal sistem gruplandırmasına göre başkanlık ve parlamenter sistemle yönetilen seçilmiş ülkeler için Panel ARDL yöntemiyle 2002-2017 dönemi verileri dikkate alınarak politik istikrar ile ekonomik ve kurumsallık performansı göstergeleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre kısa dönemde başkanlık sistemlerinde ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğü ile politik istikrar arasında pozitif yönlü ilişki varken parlamenter sistemlerde enflasyon ile politik istikrar arasında pozitif, ifade özgürlüğü ile politik istikrar arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Uzun döneme bakıldığında ise başkanlık sistemlerinde ekonomik büyüme, enflasyon, düzenleyici reformların kalitesi ve ifade özgürlüğü ile politik istikrar arasında pozitif yönlü, kamu harcamaları ve hukukun üstünlüğü ile politik istikrar arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Parlamenter sistemlere bakıldığında ekonomik büyüme, hukukun üstünlüğü, düzenleyici reformların kalitesi ve ifade özgürlüğü ile politik istikrar arasında pozitif yönlü enflasyon, yolsuzluk ve kamu harcamaları ile politik istikrar arasında sırasıyla negatif yönlü ilişki bulunmuştur.

Uzun dönem açısından dikkate alındığında ekonomik büyümenin parlamenter sistemlerde başkanlık sistemine göre daha fazla istikrar sağlayıcı unsur olması parlamenter sistemlerin yapısından kaynaklanan bir durumdur. Seçim periyodunun sabit olmaması nedeniyle ekonomik başarısızlık durumunda erken seçim ve muhalefet partilerinin alternatif olarak bu durumdan yararlanma olasılığının bulunması iktidarı bu alanda başarılı ekonomik büyüme performansına zorlamaktadır. Bununla birlikte ekonomik büyümenin politik istikrar üzerindeki olumlu etkisi başkanlık sistemlerinde de karşılaşılan durumdur. Çünkü ilgili literatür göz önüne alındığında siyasal sistemler ile büyüme arasındaki ilişkinin net olmadığı görülmektedir.

Parlamenter sistemlerde enflasyonun politik istikrar üzerindeki etkisinin iktisadi olarak anlamlı çıkmasının nedenlerinden biri, ampirik literatürde de teyit edildiği gibi enflasyonun düşük olmasının geleceğe yönelik ekonomik

beklentileri (örneğin yatırımlar, döviz kuru, büyüme) etkilemede en önemli parametre olması ve parlamenter sistemlerde mevcut siyasi otoritenin sirkülasyonunun dolayısıyla politik istikrarının, seçmenlerin geleceğe yönelik beklentileri neticesinde şekillenmesidir.

Hukukun üstünlüğü gerek parlamenter gerekse de başkanlık sistemlerinde en vazgeçilmez unsurların başında gelmektedir. Başkanlık sistemlerinde hukukun üstünlüğün politik istikrar üzerindeki etkisi negatif çıkmıştır. Parlamenter sistemlerde ise hukukun üstünlüğü politik istikrarı önemli ölçüde etkilemektedir. Parlamenter sistemlerde hukukun üstünlüğünü başkanlık sistemlerine nazaran daha kritik hâle gelmektedir. Çünkü kuvvetler ayrılığının çok sert biçimde ayrılmadığı parlamenter sistemlerde denge ve denetleme mekanizmasının yasama ile yürütme arasında koordineli olabilmesi için etkin bir hukuk sisteminin varlığı zorunludur. Dolayısıyla parlamenter sistemlerde yasama ile yürütme arasındaki ilişkiden başlayarak inşa edilecek hukukun üstünlüğü ilkesi politik istikrarı sağlamada oldukça önemlidir.

Yolsuzluğun azaltılması politik istikrarı sağlayan bir diğer faktördür. Hukukun üstünlüğü ile organik bir bağı bulunan yolsuzluğun azalmasının parlamenter sistemlerde politik istikrar üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur. Esasında bu faktör her iki sistem için de politik istikrarın vazgeçilmez unsurudur. Acemoğlu vd. (2003), Acemoğlu ve Robinson (2016)'un vurguladığı gibi mülkiyet haklarını güvence altına alan, yolsuzluğu ve yozlaşmayı engelleyen kapsayıcı siyasal ve ekonomik kurumların varlığı gerek ekonomik gerekse de politik istikrar açısından zorunlu unsurlardır.

Kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payının artmasının politik istikrarla negatif ilişki içerisinde olması ilk bakışta beklenmedik görünmesine rağmen esasında beklenen bir durumdur. Persson ve Tabellini (2003), McManus ve Ozkan (2018)'in çalışmalarından hatırlanacağı gibi kamu harcamaları parlamenter sistemlerde daha yüksek çıkma eğilimindedir. Bunun nedeni parlamenter sistemlerde seçim periyodunun sabit olmaması ve siyasi otoritenin görevden alınabilmesi gibi nedenlerden dolayı iktidarı kaybetmek istemeyen hükümetler çeşitli grupların kamusal kaynakların artırılması yönündeki taleplerine olumlu yanıt verebilmektedir. Düzenleyici reformların kalitesi ve ifade özgürlüğü ile politik istikrar arasındaki ilişki her iki sistem için de anlamlı çıkmıştır. Elde edilen sonuçlara göre parlamenter sistemlerde göreceli olarak başkanlık sistemlerine nazaran kurumsal ve ekonomik faktörlerin politik istikrarı sağlamada daha fazla etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Persson ve Tabellini (2003), Longoni ve Gregorini (2009), Gerring vd., (2009), McManus ve Ozkan (2018)'in sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir.

Kaynakça

- Abdullayev, Natig (2009), "Demokrasi ve İstikrar Açısından Parlamenter ve Başkanlık Hükümet Şekli Karşılaştırması", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41: 251-268.
- Acemoglu, Daron, Simon Johnson, James Robinson ve Yunyong Thaicharoen (2003), "Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth", *Journal of Monetary Economics*, 50(1): 49-123.
- Acemoğlu, Daron ve James A. Robinson, (2016), *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri* (İstanbul: Doğan Kitap, 15. Baskı) (Çev. Faruk Rasim Veliöğlu).
- Alesina, Alberto, Sulu Ozler, Nouriel Roubini, Phillip Swagel (1996), "Political Instability and Economic Growth", *Journal of Economic Growth*, 1(2): 189-211.
- Aslan, Ali (2017), "Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşüm İhtiyacı: Demokratikleşme, İstikrar, Kurumsallaşma", Miş Nebi ve Burhanettin Duran (Der.), *Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi* (İstanbul: SETA, 11. Baskı): 83-144.
- Blume, Lorenz, Jens Muller, Stefan Voigt ve Carsten Wolf (2007), "The Economic Effects of Constitutions: Replicating and Extending Persson and Tabellini", *Public Choice*, 139(1-2): 197-225.
- Campos, Nauro F. ve Jeffrey B. Nugent (2002), "Who Is Afraid of Political Instability?", *Journal of Development Economics*, 67: 157-172
- Carey, John M. (2008), "Presidential versus Parliamentary Government", Menard, Claude ve Mary M. Shirley (Ed.), *Handbook of New Institutional Economics* (Berlin-Heidelberg: Springer): 91-122.
- Carlin, Ryan E. ve Shane P. Singh (2015), "Executive Power and Economic Accountability", *The Journal of Politics*, 77(4): 1031-1044.
- Cheibub, José Antonio (2007), *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Durham, J. Benson (1999), "Economic Growth and Political Regimes", *Journal of Economic Growth*, 4(1): 81-111.
- Eaton, Kent (2000), "Parliamentarism versus Presidentialism in the Policy Arena", *Comparative Politics*, 32(3): 355-376.
- Ergil, Doğu (2015), "Giriş: Başkanlık Sistemi ve Türkiye", Aktaş, Murat ve Bayram Coşkun (Ed.), *Başkanlık Sistemi* (Ankara: Liberte): 21-50.
- Fabrizi, Sergio (2004), "Transatlantic Constitutionalism: Comparing the United States and the European Union", *European Journal of Political Research*, 43: 547-569.
- Feng, Yi (1997), "Democracy, Political Stability and Economic Growth", *British Journal of Political Science*, 27(3): 391-418.
- Gerring, John, Strom C. Thacker ve Carola Moreno (2009), "Are Parliamentary Systems Better?", *Comparative Political Studies*, 42(3): 327-359.
- Göksel, Türkmen ve Yetkin Çınar (2011), *Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri* (Ankara: TEPAV Yayınları).
- Linz, J. Juan (1990), "The Perils of Presidentialism", *Journal of Democracy*, 51-69.
- Longoni, Enrico ve Filippo Gregorini (2009), "Inequality, Political Systems and Public Spending", *Working Paper Series No. 159. Department of Economics, University of Milan*.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2017), "Siyasal Sistem ve Rejim Nedir?", <https://sarkac.org/2017/11/siyasal-sistem-ve-rejim-nedir-ersin-kalaycioglu/> (14.09.2019).

- Knutsen, Carl Henrik (2011), "Which Democracies Prosper? Electoral Rules, Form of Government and Economic Growth", *Electoral Studies*, 30(1): 83-90.
- Llanos, Mariana ve Detlef Nolte (2016), "The Many Faces of Latin American Presidentialism", (*GIGA Focus Lateinamerika*, 1). Hamburg: GIGA German Institute of Global and Area Studies-Leibniz-Institut für Globale und Regionale Studien, <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-46911-5>.
- McManus, Richard ve F. Gulcin Ozkan (2018), "Who Does Better for the Economy? Presidents versus Parliamentary Democracies", *Public Choice*, 176(3-4): 361-387.
- Merlo, Antonio (1998), "Economic Dynamics and Government Stability in Postwar Italy", *Review of Economics and Statistics*, 80(4): 629-637.
- Nazlıoğlu, Ş. (2011), "Tarımsal Fiyatlarda Hedefi Aşma Hipotezi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel ARDL Analizi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48(556): 67-80.
- Özer, M. Akif ve Burak Özmen (2017), "Parlamentar ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi", *Strategic Public Management Journal*, 3, Special Issue: 17-34.
- Persson, Torsten ve Guido Tabellini (2003), *The Economic Effects of Constitutions* (Cambridge: MIT Press).
- Persson, Torsten, Gerard Roland ve Guido Tabellini (1997a), "Separation of Powers and Political Accountability", *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4): 1163-1202.
- Persson, Torsten, Gerard Roland ve Guido Tabellini (1997b), "Comparative Politics and Public Finance", *Journal of Political Economy*, 1-37.
- Pesaran, M. Hashem (2004), "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels", *CEifo Working Paper Series No. 1229*, IZA Discussion Paper No. 1240.
- Pesaran, M. Hashem (2007), "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence", *Journal of Applied Econometrics*, 22(2): 265-312.
- Pesaran, M. Hashem ve Ron P. Smith (1995), "Estimating Long-Run Relationships From Dynamic Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, 68: 79-113.
- Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin ve Ron P. Smith (1999), "Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels", *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634.
- Quinn, Dennis P. ve John T. Woolley (2001), "Democracy and National Economic Performance: The Preference for Stability", *American Journal of Political Science*, 45(3): 634-657.
- Shugart, Matthew Soberg ve John M. Carey (1992), *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics* (New York: Cambridge University Press).
- Siaroff, Alan (1999), "Democratic Breakdown and Democratic Stability: A Comparison of Interwar Estonia and Finland", *Canadian Journal of Political Science*, 32(1): 103-124.
- Stepan, Alfred ve Cindy Skach (1993), "Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism Versus Presidentialism", *World Politics*, 46(1): 1-22.
- Szilágyi, Ilona Mária (2009), "Presidential versus Parliamentary Systems", *AARMS*, 8(2): 307-314.
- Şanlısoy, Selim (2010), "Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Süreç Politikaları Etkileşimi", *Sosyoekonomi*, 13(2): 191-214.
- Tatoğlu, Ferda (2017), *Panel Zaman Serileri Analizi* (İstanbul: Beta Yayınevi).
- Telatar, Funda (2001), "Politik Devresel Dalgalanmalar Teorisi Işığında Demokrasi-Siyaset-Ekonomi İlişkisi Türkiye Örneği", *İktisat İşletme ve Finans*, 16(187): 50-66.

- Telatar, Funda (2003), "Türkiye'de Politika Değişkenliği ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkileri, 1986-2001", *İktisat İşletme ve Finans*, 18(211): 71-91.
- Telatar, Funda (2004), *Politik İktisat Politikası* (Ankara: İmaj Yayınları).
- The globaleconomy.com, <https://www.theglobaleconomy.com/download-data.php>, (09.09.2019).
- Tsebelis, George (2001), *Veto Players: How Political Institutions Work* (Princeton University Press & Russell Sage Foundation).
- Yılmaz, Sait (2012), "Başkanlık Sistemi; ABD, Türkiye'ye Örnek Olabilir mi?", 1-8.
- Yücel, Bülent (2015), ""İstikrar" Konusundaki Kafa Karışıklığı Üzerine Notlar: Siyasi İktidar Merkezinin Yer Değiştirmesi", Aktaş, Murat ve Bayram Coşkun (Ed.), *Başkanlık Sistemi* (Ankara: Liberte): 341-358.